

# Kümme aastat okupatsioonirežiimide poolt represseeritud isiku seadust

*Kuno Raude  
VII Riigikogu liige*

Õigusakte tuleb vajaduste kohaselt muuta, et lahendada represseeritute probleeme, mis ühe seaduse vastuvõtmisel lahendamata jäid.

Need inimesed, keda nõukogude võim oli represseerinud, „rehabiliteeris” 1980. aastate lõpus sama võim, kes oli toime pannud inimsusvastased kuriteod meie rahva kallal. Kahjuks kandus tollest ajast pärit mõiste „represseeritu” iseseisva Eesti riigi õigusloomesse. Repressiooni ja represseeritud isiku mõiste, repressiooni liigid, kestvus, repressiivorganid ja palju muud sellega seonduvat jäid Eesti Vabariigi õigusaktides avamata 1. jaanuarini 2004.

2003. aasta algul oli Eesti poliitikasse teed murdmas uus põlvkond, kellele artikli autor otsustas teha panuse Eesti represseeritute ja vabadusvõitlejate huvide esindamisel Riigikogus. Idee realiseerimise tingimus oli, et võimule pürgivad noored kuuluksid pärast Riigikogu valimisi 2. märtsil 2003 uue valitsuskoalitsiooni loojate hulka ning hakkaksid menetlema represseeritute ettevalmistatavat represseeritute seaduseelnõu.

15. jaanuaril 2003 kohtusin Res Publica volikogu esimehe Urmas Reinsaluga, kellele tegin ettepaneku sõlmida koostööleping (represseeritute seaduse vastuvõtmine, represseeritute valitsuskomisjoni moodustamine, Represseeritute Abistamise Fondi loomine, represseeritud esindavate organisatsioonide koostöö riigi ja kohalike omavalitsuste tasandil, Vabaduse ausamba püstitamine) kõigepealt Res Publica ja Memento Liidu vahel ning seejärel poliitiliselt tundlikuma organisatsiooni Eesti Vabadusvõitlejate Liiduga. Saanud Res Publica juhtidelt põhimõttelise toetuse ja rääkinud läbi ka Rahvaliidu, Mõõdukate, Isamaaliidu ja Keskerakonnaga, tehti 4. veebruaril Memento Tallinna Ühenduse eestseisuse koosolekule ettepanek toetada koostöölepingu sõlmimist Riigikogu valimistel osalevate erakondadega. Tookord jäi ettepanek poliitilistel põhjustel tähelepanuta. Ka ei leidnud ettepanek leping sõlmida tunnustamist Memento Liidu juhatuse laiendatud koosolekul 8. veebruaril 2003.

Isamaaliitu toetanud Memento juhtide vastuseisust hoolimata jätkus töö lepingu lõpliku sõnastamisega. Koostööleping Res Publica ja Memento Liidu vahel kirjutati alla Tallinna Linnavolikogu saalis 22. veebruaril. Pretsedent ja lepinguline koostöö represseeritute ning võimaliku parlamendierakonna vahel oli loodud. 27. veebruaril tehti ettepanek koostöölepingu sõlmimiseks ka Isamaaliidule, Rahvaliidule, Mõõdukatele ja Keskerakonnale. Lepingulised suhted represseeritutega ei pakkunud nendele erakondadele siiski huvi. 10. märtsil saadeti Res Publica ja Eesti Vabadusvõitlejate Liidu ettevalmistatud lepinguprojekt Res Publica juhtidele ning Eesti Vabadusvõitlejate Liidu juhatuse esimehele Heino Kerdele. Res Publica ei olnud nõus enne 2003. aasta Riigikogu valimisi vabadusvõitlejatega lepingulisi suhteid sõlmima. Jäi vaid loota, et vabadusvõitlejate huvide esindatuse viimine riigi tasandile leiab aset veidi hiljem.

Riigikogu valimiste tulemusi ära ootamata tehti 12. märtsil 2003 tookordsele Okupatsioonivõimude Repressiivpoliitika Uurimise Riikliku Komisjoni liikmele Peep Varjule ettepanek kutsuda kokku töörühm represseeritute seaduseelnõu kollektiivseks ettevalmistamiseks. Ühiselt loodud töörühma liikmed Enn Sarv, Aadu Oll, Lembit Liivak, Peep Varju ja artikli autor said esimest korda kokku Tallinna vanalinnas Punase Risti ruumides 25. märtsil, arutati esialgse seaduseelnõu ülesehitust, üldisi põhimõtteid ja sõnastust. Algas ühine töö eelnõu täpsel sõnastamisel, millest võtsid osa kõik töörühma liikmed. Suure töö eelnõu sisulisel ettevalmistamisel tegid ära Enn Sarv ja Aadu Oll. Aprilli alguseks oli valmis algatusrühma loodud poliitilistel põhjustel represseeritute seaduse eelnõu, mis erines suuresti toetuste, soodustuste ja muude väljamaksete poolest hiljem Riigikogus vastuvõetud seadusest. Pärast 2003. aasta Riigikogu valimisi sai Res Publicast parlamendi juhtiv erakond. Panus represseeritute ja vabadusvõitlejate huvide kaitseks Riigikogus ja valitsuses oli tehtud õigesti. Töö koostöölepingu realiseerimisel võis alata. Represseeritute valitsuskomisjoni loomise, represseeritute seaduse vastuvõtmise ja Represseeritute Abistamise Fondi loomise võttis enda kanda Juhan Partsi juhitud valitsuskoalitsioon, kuhu peale Res Publica kuulusid veel Reformierakond ja Rahvaliid. Represseeritute esindajatest koosneva töörühma ettevalmistatud seaduseelnõu anti justiitsminister Ken-Marti Vaherile üle kohe pärast Juhan Partsi juhitud valitsuse tööleasumist 10. aprillil 2003.

## Probleemidega tegeleb valitsuskomisjon

10. juunil moodustas valitsus represseeritute probleemidega tegeleva valitsuskomisjoni, kuhu kuulusid justiitsminister Ken-Marti Vaher (komisjoni esimees), sotsiaalminister Marko Pomerants, Riigikogu liige Urmas Reinsalu, Endiste Poliitvangide Liidu esimees Aadu Oll ja aseesimees Enn Sarv, Memento Liidu esimees Endel Palmiste, ajaloolane Toomas Hiio, Memento ja Eesti Vabadusvõitlejate Liidu esindaja Kuno Raude (komisjoni tegevsekretär), justiitsministeeriumi asekancler Priit Kama ning rahandusministeeriumi esindaja Margus Uudam. Komisjoni peamised ülesanded olid: represseeritud inimeste õigusliku ja sotsiaalse seisundi analüüs ning selle alusel ettepanekute esitamine valitsusele ilmnunud probleemide lahendamiseks, ettepanekute tegemine sotsiaalseid tagatise käsitleva seaduse eelnõu väljatöötamiseks, ettepanekute tegemine represseeritute esindusorganisatsioonide rahastamiseks.

Valitsuskomisjoni esimene koosolek toimus 30. juunil 2003, kus artikli autor ja justiitsministeeriumi töötaja Evelin Lopmann määrati vastutavaks represseeritute seaduseelnõu ettevalmistamise eest. Komisjoni kiire töölerakendamine sai võimalikuks töörühma tehtud eeltöö tõttu. Nüüd sai menetlusse esitatud eelnõu hakata täiustama koos valitsuskomisjoni liikmetega. Moodustasime valitsuskomisjoni juurde aktiivsetest liikmetest töörühma, kelle ülesanne oli eelnõu nii sõnastada, et see rahuldaks represseeritud ja riigivõimu esindajaid. Mõistagi ei olnud see lihtne ülesanne, sest lahendamist vajasisid mitmed poliitilised, õiguslikud, sotsiaalsed, rahalised jm küsimused. Koalitsioonipartnerid olid enne Riigikogu valimisi lubanud valijatele rohkem kui tiivad kanda suutsid, seetõttu oli just kavandatavate rahaliste küsimuste lahendamine eriti vaearikas. 2003. aasta lisaelarvega eraldas koalitsioonivalitsus siiski represseeritud ühendavatele organisatsioonidele 2,5 miljonit krooni, mille jagamine kuulus justiitsministeeriumi ja valitsuskomisjoni pädevusse.

Nelja kuu töö tulemusena lepiti komisjonis kokku, et represseeritud isiku seaduse peaeesmärk on leevendada Eestit okupeerinud riikide poolt 1940. aasta 16. juunist kuni 1991. aasta 20. augustini õigusvastaselt represseeritud isikutele tekitatud ülekohut. Seadusega sätestati õigusvastaselt represseeritud isiku ja okupantriigi mõisted, määrati kindlaks õigusvastaselt represseeritud ja nendega võrdsustatud isikutele laienevad soodustused, toetused ja pensioniõigused ning valitsuse kohustused represseeritute ees. On arusaadav, et Eesti riik ei saanud tookord ega saa ka nüüd maksumaksja arvel heastada okupantriikide tekitatud korvamatut ülekohut. See oli, on ja jääb okupantriikide ülesandeks. Kahjuks ei ole poliitikutel jätkunud tahet, ehk ka julgust selle teema lahtiharutamiseks koos Venemaa ja Saksamaa võimukandjatega. Küll aga sai ja saab riik avaldada poliitilist tahet võõrvõimude toimepandud kuritegudele hukkamõistva hinnangu andmisel oma kodanikele tekitatud kannatuste jätkuva leevendamise kaudu.

Tõelist heameelt valmistas, et valitsuskomisjon, valitsus ja hiljem ka Riigikogu aktsepteerisid ettepaneku lülitada seadusse vabadusvõitlejad, inimesed, kes 1940. aasta 16. juunist osalesid Eesti riikliku iseseisvuse taastamise eest peetud relvastatud võitluses.

30. oktoobril 2003 kiitis valitsus justiitsminister Ken-Marti Vaheri ettepanekul heaks okupatsioonirežiimide poolt represseeritud isiku seaduse eelnõu ning esitas selle vastuvõtmiseks Riigikogule. On tähelepanuväärne, et kuu aja pärast, 23. novembril 2003 avati Pärnus esimene riigi osalusel püstitatud ausammas Eesti vabadusvõitlejatele. 3. detsembril oli seaduseelnõu Riigikogus esimesel lugemisel. 7. detsembril arutati justiitsministeeriumis ministri osavõtul viimast korda eelnõu parandusettepanekuid. Heameelt valmistas ministri ja teiste komisjoniliikmete nõusolek järgmiste ettepanekute lülitamiseks seaduse teksti: „represseerituga võrdsustatud on:

- isik, kes võttis osa alates 1940. aasta 16. juunist Eesti riikliku iseseisvuse taastamise eest peetud relvastatud võitlusest;
- isik, kes invaliidistus mobiliseerituna või ajateenijana NSV Liidu relvajõududes ega võtnud osa Eesti territooriumil repressioonide läbiviimisest.”

Nüüd hõlmas seadus kõiki Suvesõjast osavõtnuid (metsavennad, Omakaitse, Kaitseliit) ja Eesti riikliku iseseisvuse taastamise eest peetud relvastatud võitluses osalenud mehi, kelle võitlus oli kooskõlas rahvusvahelise õiguse sätetega ja põhimõtetega. Aset oli leidnud tõeline murrang valitsejate suhtumises vabadus-võitlejatesse. 17. detsembril 2003 võttis Riigikogu seaduse vastu 88 poolthäälega. Vastu ja erapooletuid ei olnud. Seadus jõustus 1. jaanuaril 2004. Seaduse vastuvõtmise hetkel elas Eestis 23 378 riikliku pensionikindlustuse seaduse alusel soodustingimustel vanaduspensioni saavat rehabiliteeritud isikut. 2004. aastal väljastati 10 926 represseeritu tunnistust. Miks jättis 12 452 inimest seadusega antud võimalused kasutamata? Kokku on aastail 2004–2013 väljastatud 15 851 tunnistust, 4475 inimese toimikud on surma tõttu suletud. Seisuga 21.11.2013 kasutab seadusjärgseid toetusi ja soodustusi 11 299 represseeritud inimest.

Kas võib öelda, et selle seaduse vastuvõtmisega ja selle seaduse alusel vastu võetud teiste õigusaktide kaudu olid ja on represseeritute probleemid lahendatud? Päris kindlasti mitte. Vastuvõetud seadust ning kehtivaid õigusakte võib ja peabki muutma reaalse vajaduste ning muutunud võimaluste kohaselt veelgi hoolivamaks. Täitmata jäid paljud represseeritute ettepanekud, ka lubadus lahendada Eesti represseeritute probleemid lepinguliste suhete kaudu Vene Föderatsiooniga ja Euroopa Liiduga, lubadus lahendada osa küsimusi kohalike omavalitsuste õigusloome ja nende praktilise tegevuse teel.

Kas koalitsioonipartneritel jätkub poliitilist tahet, et lahendada represseeritute huvides probleemid, mis seaduse ettevalmistamisel lahendamata jäid? Ka need, mis tegelik elu on kümne aasta jooksul esile toonud. Võimulolijate abi on vaja seda enam, et igapäevatöös on represseeritud esindavate organisatsioonide hääl ja teovõime oma liikmete eluliste huvide esindamisel jäänud nõrgaks. Põhjuseks liikmeskonna vanus ning poliitikute vähenev huvi järjest enam väheneva elektoraadi vastu okupantriikide omavoli ohvriks langenute tiival.